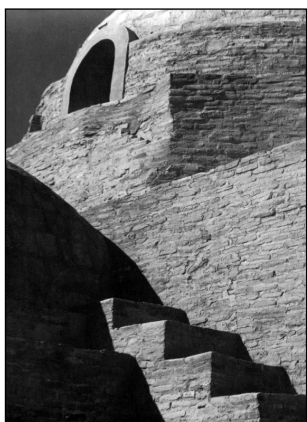

BIRÓ A. ZOLTÁN

EGYÜTT VAGY KÜLÖN?

Város és vidék együttműködésének lehetőségeiről

A poszt szocialista országok vidéki térségei számára az elmúlt húsz év területfejlesztési politikája, illetve a tényleges fejlesztési gyakorlat egyértelműen igazolta azt, hogy rövid és középtávon csodák nincsenek. A rendszerváltást megelőző időszakok nagy állami beruházásai, a fejlődésben lemaradt vidékeket új fejlődési pályára állító iparosítás hullámai egészen bizonyosan nem térnek vissza. A foglalkoztatási piacot is befolyásolni tudó nagy külföldi beruházások nem a vidéki térségeket keresik, s különösen nem azokat, amelyeknek elérhetőségi gondjai (autópálya, repülőtér hiánya stb.) vannak. A vidéki térséget alkotó kis- és középvárosoknak, a vonzáskörzetükben lévő sok falusi településnek szembeülnie kell azzal, hogy fejlesztési gondjaikkal saját maguknak kell foglalkozniuk. Meg is teszik, de rendszerint külön-külön, mindenki a maga módján. A vidéki térségek városai valamelyes dinamizmussal végzik ezt, a községközpontok és forgalmas utak mentén lévő nagyobb falvak úgy-ahogy, a kisebb, félreeső falvak többnyire sehogy.

A vidéki térségek kis- és közepes városai úgy érzékelik, hogy valamivel jobb helyzetben vannak. Van kezdeményezési, döntési joguk, saját forrásokkal is rendelkeznek, forrásbevonó erejük is van. Látványosan fejlődni, változni azonban nem nagyon tudnak, hiszen a pénzek, az energiák nagy része az 1989 előtt felhalmozódott hiányok pótlására, az alapszintű civilizációs feltételek megteremtésére, a városok élhetővé, elfogadható tételére megy el.

Ez a helyzet nyilvánvalóan nem kedvez a településközi együttműködésnek. Minden település – legyen az város vagy falu – igyekszik egyedül bol-

Jól nyomon követhető
a sajátjának érzett tér
kiterjedése...

dogulni. Az egyetlen tényező, amely a szomszédos vagy az egy tájegységen belüli településeket funkcionálisan össze tudja kapcsolni, az a forrásszerzési kényszer: olyan beruházások pályázati úton való biztosítása, amelyeknél pályázati feltétel az együttműködés, vagy a támogatás célja és a megszerezhető összeg nagysága eleve kooperációt ír elő. Ezek a kényszeregyüttműködések azonban többnyire csak esetiek és rövid életűek, és végképp nem a város és falu tényleges együttműködéséről szólnak. Mintha még mindig élne az az 1989 előtti modell, amely a várost és falut igyekezett véglegesen elválasztani egymástól, amely a kettő közti dichotómiát (értékbeli és funkcionális aszimmetria a város javára, a falu hátrányára) szinte a végletekig fokozta. Jó példa erre többek között a székelyföldi térség, ahol a városfejlesztéshez kapcsolódó komplex modernizációs program az 1970-es, 1980-as években a falut és a várost hangsúlyosan szembeállította egymással.

Jelen elemzés keretében a továbbiakban ennek a térségnek a kapcsán mutatom be a falu–város viszony alakulásának néhány fontosabb összetevőjét.

Változó viszonyok

■ Bár az elmúlt húsz év során a vidéki térségekben látványos, a településeket teljesen más pályára terelő területfejlesztési folyamatok nem indultak be, a falu és város viszonya mintegy észrevétlenül is gyökeresen átalakult. Érdeemes azonban hangsúlyozni azt, hogy ez a változás elég késői fejlemény, gyakorlatilag az utóbbi néhány évhez köthető. Az 1989-es nagy társadalmi fordulat után sokáig tűnt úgy, hogy a falu–város viszony nem fog strukturálisan változni, sőt a dichotómia erősödni fog. Az 1989 utáni társadalmi reálfolyamatok meghatározó elemei (pl. a privatizáció elhúzódása, a munkaerő-piaci helyzet gyökeres átalakulása, a családi háztartások terheinek növekedése, a földtulajdon-visszaállítás, az önfenntartó gazdálkodás illúziójának lebomlása, a tercier szektor városokba való koncentrációja stb.) többnyire abba az irányba hatottak, hogy a falu világát továbbra is lefokozzák, a két településtípus közti aszimmetriát erősítsék, a várost hangsúlyosan kiemeljék a falu ellenében. Bár ez a trend nagyon erősnek és hosszú életűnek ígérkezett, az utóbbi években a térségi folyamatokban is új összetevők jelentek meg.

Így például a területfejlesztés elmaradását vidéki térségben is látványosan ellenpontozták a globalizációs folyamatok. A közlekedési lehetőségek látványos növekedése, a kapcsolattartási módok gyors megváltozása, a lakóhelyek civilizációs szintjét biztosító építési-lakberendezési technológiák elterjedése, az életvezetés individualizálódása és a természetközelség fölértékelődése ahhoz vezetett, hogy a rurális lakóterekben a térségben is fokozatosan egyre pozitívabb megítélést kapott. Folyamatosan növekszik azok csoportja, akik a falusi térségben lakhelyet választanak, s nagy részük oly módon, hogy megmarad a várossal való szoros kapcsolat is. Tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy egyre növekszik azok száma, akik a szó szoros értelmében véve már nem egy településen élnek, hanem egy „vidékben”. A lakhely, munkahely, a kapcsolat-háló, a fogyasztási gyakorlat, a tanulás stb. mintegy megoszlik a város és falu között. Ami korábban majdnem mindenki számára vagy-vagy típusú választást jelentett két településtípus között fizikai, értékbeli és cselekvési értelemben, az ma már egyre többek számára is-is típusú választást jelent, és a családi életvitel szemmel láthatóan sikeresen megszervezhető az egy időben két térhez, egy városihoz és egy falusihoz való kapcsolódás révén. A két helyszín közti mozgás individualizálódása, a két tér által kínált lehetőségek közti szabad választás lehetősége, a családtagok közti kommunikáció folyamatossága és hasonló tényezők ahhoz vezetnek, hogy a család által beélt tér megoszlik a város és falu között, ami korábban a társadalmi szereplők számára két, egymástól éles határokkal elválasztott entitás volt, az ma a használatban egyre inkább kö-

zős térként tételeződik. Nem átjárnak egyikből a másikba, nem kilépnek egyikből és nem belépnek a másikba, hanem folyamatosan a sajátnak érzett térben vannak. Jól nyomon követhető a sajátnak érzett tér kiterjedése, illetve funkcionális megosztása olyan területeken, mint a kapcsolathálóok működtetése vagy a különböző közösségi identitásszerkezetekhez való kapcsolódás. Ezt az is-is típusú életvezetést ma már nemcsak azoknál a családoknál tapasztalhatjuk, amelyek városból falusi környezetbe költöznek, hanem azon falusi családok esetében is, akik falun maradva elkezdik részlegesen beélni a városi teret is. A „vidékben” élés természetesen nem csupán a családi életvezetés síkján mutatható ki, hanem az olyan csoportos vagy közösségi jellegű magatartásokban is, mint a vidék különböző településein szervezett szórakoztató események látogatása, a sportolási gyakorlat változó helyszíneken stb.

Mai helyzetkép

■ Ennek az egyre nagyobb volumenű társadalmi mozgásnak a fejlesztéspolitikai vonatkozásait a települések vezetői, fejlesztéssel foglalkozó szakemberei egyelőre nem ismerik fel. Továbbra is csak településekben gondolkodnak, elképzeléseikkel és programjaikkal a lokális identitás rehabilitációját vagy további erősítését kívánják elérni, rendezvényeik településléptékűek, a kapcsolatmenedzsment, az arculatépítés, a reklám- és marketingfogások csak településben gondolkodnak. A monográfiák és történeti kiadványok, a bemutató DVD-k, a sajtóanyagok, mind-mind a települést és csak azt állítják a középpontba. Miközben egyre növekszik azok száma, akik a teljes vidékben élnek.

A lokalitásba való erőteljes bezárkózás folyamata több szempontból is igazolható, magyarázható, miközben tudjuk azt is, hogy a fizikai-mentális falak építése kétélű folyamat. Erősebbé tesz mint önálló játékost, de versenyképtelenné tehet abban, hogy partnerségi hálózatokban sikeresek legyünk. Több ok arra készíti a térség településeit, hogy az önálló építkezés útját válasszák. A legjelentősebb tényező minden kétséget kizáróan az a rehabilitációs törekvés, amely a települések identitásának, önálló működőképességének 1989 előtti megfosztásából ered. Az önálló szerveződés és kezdeményezés sok formája az iskolanévadástól a közösségi ünnepekig, a saját weblap létrehozásától a falutáblák állításáig egyben a korábban megkérdőjelezett lokális identitás visszavételét is jelenti. Legalább ennyire fontosak azok a kulturális minták, amelyek a települések közti viszonyban nem a kooperációs felületek keresését, hanem a vetélkedést, a másik település valamiféle legyőzését kultiválták és kultiválják. Mindenképpen érdekes mai fejlemény, hogy a térségi városok – amelyek a falvakhoz képest sok erőforrással rendelkeznek, dinamikusabban fejlődnek – a településfejlesztés minden területén, akár csak a fejlődő falvak, szintén ezt az „egyéni utat” követik. Nem vidékben gondolkodnak, hanem olyan autoriter magatartásformákban, mint az 1989 előtti szocialista város.

Lehetőségek

■ Nem csupán a falusi és városi teret egy időben beélő, egyre növekvő társadalmi csoport jelenti az egyedüli érvet arra, hogy a térségi településeknek (különösen a városoknak) az egyéni utak kizárólagos követését ki kellene egészíteni térségi kooperációs formákkal. Ma már egyre többet hallani olyan fejlesztéspolitikai elképzelésekről, amelyek azt hangsúlyozzák, hogy a településfejlesztésnek, a térségfejlesztésnek nem kizárólagos feltétele az adminisztratív keret. Más szóval: meg kell barátkozni azzal a gondolattal, hogy az adminisztratív tér és a fejlesztési tér nem mindig, nem feltétlenül esik egybe. Ez a felismerés – ha jól belegondolunk – a Székelyföldhöz hasonló vidéki tér-

ségek számára azt jelenti, hogy a fejlesztési potenciál jóval nagyobb lehet, mint amennyiről ma tudunk, vagy amennyit hasznosítunk. Minden település része egy-egy olyan kisebb-nagyobb tájegységnek, amely nem illeszkedik ugyan adminisztratív keretbe, de amelynek valamilyen területi alapú kohéziója van. Ez a területi kohézió esetenként sokféle elemből állhat össze, lehet benne táji-geográfiai, történelmi, kulturális, etnikai, környezeti, gazdasági, közlekedési, mentális, kommunikációs vagy egyéb komponens. Nyilván nem könnyű feladat viszonylag pontosan leírni az egy-egy tájegység területi kohézióját hordozó elemeket, hiszen ilyenkor könnyen túlzásokba esünk, az érzelmi-ideológiai érvek gyakran a szakmaiság fölé kerekednek, az adatok reprezentatív fölmutatásának igénye könnyen fölülrhatja a funkcionalitáshoz kapcsolódó szempontokat. S még nehezebb elérni azt, hogy az adott tájegység felelős társadalmi szereplői egyet is értsenek a leírással. Amennyiben tényszerűen meg lehet határozni ezt a területi alapú kohéziót (kisebb vagy nagyobb területre), akkor ez nagyon jelentős plusz fejlesztési potenciált jelent, amelyet a maga során egyetlen olyan település sem tud igazán hasznosítani, amely a lokalitás keretein belül a maga egyéni útját követi. A településfejlesztés során az egyéni utak túlhangsúlyozása azért jelent gondot, mert lemond a tájegység kínálta kohézióból fakadó fejlesztéspolitikai előnyökről. A kisebb vagy nagyobb területet sajátossá tevő területi kohézió, a benne rejlő táji-térégi identitás a szakma mai álláspontja szerint fontos fejlesztési potenciál, gazdasági hasznosításra alkalmas adottság.

A fentiek alapján és a vizsgált térség adottságai ismeretében azt lehet mondani, hogy valamiféle új funkcionális szerződés lenne hasznos város és falu, város és környezete között. A térségi kis- és közepes városok nem fognak belátható időn belül látványosan növekedni, legalábbis nem olyan mértékben, hogy bekebelezzék a környezetükben lévő falusi településeket. Nem lesz elegendő erejük arra, hogy a környezetükben lévő falvakat oly módon kapcsolják magukhoz, mint az 1970-es, 1980-as években, amikor dolgozni, tanulni, élelmet vásárolni, civilizált körülmények között lakni, szabadidős programokat igénybe venni, hivatalos ügyet intézni csak a kistájak centrumában lévő városokban lehetett. Ez a folyamat akkor mintegy átszivattyúzta a falvak hasznosítható értékeit a városi térbe, s mindez a falvak egy részének elnéptelenedéséhez, leértékelődéséhez vezetett. A falu-város közös térben élők számának gyarapodása is azt jelzi, hogy – korunk szelleméhez igazodva – a városnak és a falunak „meg-egyezni” kellene.

A székelyföldi térségben – és sok más alapvetően vidéki térségben – a kisvárosok számára a növekedést nem a környező települések feletti uralkodás, hanem a partnerség, a kooperáció, a közös érdekek fölismerése és azok közös érvényesítése szolgálhatja. Ehhez azonban nagyon lényeges lépést kellene megtenni: fölvállalni – az anyagi és szellemi kapacitás százalékos arányában – a komplex és nagyon pragmatikus térségi fejlesztési stratégia kivitelezését. Jó példa erre a regionális utazási hálózat, a több helyre telepített, rendszerbe foglalt felnőttképzési rendszer, szabadidő-szolgáltatások rendszere (golfpályát nehéz a város területén kialakítani, 15–20 km távolság pedig nem akadály), térségi közösségi tévé stb. stb... A funkcionális egység térségi identitást is termel, és ennek közvetett társadalmi hasznai nagyon jelentősek. A fejlődés alapegysége a továbbiakban nem „egy település”, hanem sokkal inkább „egy vidék”. Ma még a városok nem ismerik fel ezt a trendet, mindenik egyénileg fejlődne, árgus szemekkel figyeli a többit, és valamiképpen „megugrani” akar. Fejlesztési programjai részben indokoltak, már ami a településrehabilitációt illeti. De stratégiai elképzelései vagy nincsenek, vagy jobb esetben csak alkalmiak. Ma a nagyvilág a kooperáció, a hálózati együttműködés felé tart. Nemcsak az emberek, nemcsak az intézmények, nemcsak a vállalatok, hanem a települések is. Talán lesz egy város a székelyföldi régióban, amely fölismeri ezt, és megteszi az első lépést?!